

Для наочного пояснення правової проблеми, що виникла після постанови Великої Палати Верховного Суду щодо 10% обмеження, доцільно зіставити реальний приклад із закупівлею електричної енергії з умовним, але зрозумілим для широкої аудиторії прикладом у сфері пенсійного забезпечення. Обидва приклади демонструють однакову логіку: протягом тривалого часу правовідносини розвивалися на підставі чинного нормативного регулювання, офіційних роз'яснень та загальноприйнятої практики, однак згодом нове судове тлумачення було фактично застосоване до вже завершених дій, що призвело до вимог про повернення коштів і до вибіркового переслідування.

Приклад із закупівлею електроенергії	Паралельний приклад із пенсіями
<p>1. Стартова модель. У 2021 році державний замовник укладає договір про закупівлю електричної енергії за результатами тендеру. На момент укладення договору всі сторони виходять із чинної редакції пункту 2 частини п'ятої статті 41 Закону України «Про публічні закупівлі», яка дозволяла змінювати ціну за одиницю товару до 10% пропорційно зростанню ринкової ціни, без збільшення загальної суми договору.</p>	<p>1. Стартова модель. Уявімо, що у 2019–2020 роках держава запроваджує нову модель пенсійного забезпечення. Закон передбачає, що пенсія може індексуватися пропорційно зростанню офіційного курсу долара до гривні, але не більше ніж на 10% за одне підвищення. Уповноважений орган роз'яснює, що таке підвищення може проводитися кожного разу, коли є підстави для індексації, але кожна окрема індексація не повинна перевищувати 10%.</p>
<p>2. Ринкове зростання. Після укладення договору на ринку електроенергії починається стрімке зростання цін. У 2021 році середньозважена ціна на ринку «на добу наперед» із липня по грудень зросла приблизно на 119%. Для постачальника це означало істотну зміну обставин і руйнування первісного економічного балансу договору.</p>	<p>2. Підвищення курсу. У 2021–2022 роках різко зростає курс долара до гривні. В окремі періоди курс зростає на 20–40%, а сумарно за тривалий період — більш ніж на 100%. Разом із цим дорожчають продукти, ліки, комунальні послуги та інші базові витрати пенсіонерів. Первісний розмір пенсії втрачає реальну цінність.</p>
<p>3. Поведінка сторін у межах тодішнього розуміння закону. Постачальник не підвищує ціну довільно і не одним стрибком, а звертається до замовника щоразу, коли є підтвержене зростання ціни на ринку. Сторони укладають додаткові угоди поетапно, кожна з яких передбачає підвищення ціни не більше ніж на 10% за один раз. Таке застосування норми у той період сприймалося як правомірне, а сам механізм був типовим для ринку.</p>	<p>3. Поведінка сторін у межах тодішнього розуміння закону. Пенсіонери звертаються із заявами на індексацію. Пенсійні органи проводять перерахунок не одним разом, а поетапно: кожного разу, коли є нове зростання курсу і є звернення пенсіонера, але не більше ніж на 10% за одне підвищення. Хтось звертається одразу, хтось пізніше, тому темп індексації у різних людей трохи відрізняється, але в цілому механізм працює однаково по всій країні.</p>
<p>4. Офіційна і практична підтримка такого підходу. Такий підхід підтримувався тодішньою практикою державних органів, уповноваженого органу у сфері закупівель, контролюючих органів і судів. Ринок виходив</p>	<p>4. Офіційна і практична підтримка такого підходу. Уповноважений орган з питань пенсійного забезпечення неодноразово роз'яснює, що індексація можлива кожного разу при підвищенні курсу, але не більше ніж на 10%</p>

Приклад із закупівлею електроенергії	Паралельний приклад із пенсіями
<p>із того, що зміна ціни можлива неодноразово, якщо кожне окреме підвищення не перевищує 10%, є пропорційним ринковому коливанню та не збільшує загальну суму договору. Усі учасники правовідносин діяли саме в цій правовій моделі.</p>	<p>за одну індексацію. Органи соціального захисту та пенсійні органи по всій країні діють саме так. Люди бачать, що це не виняток, а загальна, масова і легальна практика, яку сама держава вважає правильною.</p>
<p>5. Реальний економічний результат. Попри укладення численних додаткових угод, постачальники навіть не встигали повністю наздогнати ринкову динаміку і все одно несли збитки. Механізм багаторазового підвищення до 10% не створював надприбутків, а лише дозволяв частково утримувати виконання договорів в умовах стрімкого ринкового зростання. Значна кількість учасників ринку в той період втрачала фінансову стійкість, а частина постачальників набувала статусу дефолтних.</p>	<p>5. Реальний соціальний результат. Пенсіонери також не отримують повної компенсації зростання курсу і цін. Якщо умовно курс зріс на 116%, це зовсім не означає, що пенсія зросла на стільки ж. У середньому людям компенсують лише частину втрат, наприклад 40–70%. Однак суспільство це сприймає як компромісний і справедливий механізм: держава частково підтримує людей, а люди, своєю чергою, розуміють складність ситуації в країні.</p>
<p>6. Зміна правового підходу у 2024 році. У 2024 році Велика Палата Верховного Суду формує інший підхід: незалежно від кількості та строків зміни ціни протягом дії договору, загальне підвищення ціни за одиницю товару не може перевищувати 10% від початкової ціни, визначеної при укладенні договору. Тобто те, що ринок роками розумів як можливість багаторазового підвищення до 10% за один раз, було переосмислено як сукупний загальний ліміт у 10% на весь період.</p>	<p>6. Зміна правового підходу у 2024 році. Уявімо, що у 2024 році найвища судова інстанція раптом заявляє: норму про пенсії всі роки тлумачили неправильно. Насправді 10% — це не межа кожної окремої індексації, а загальна межа на весь період виплат. Це означає, що якщо людині пенсію підвищували кілька разів по 10%, то все, що разом перевищило 10% від початкового розміру пенсії, тепер визнається “незаконним”.</p>
<p>7. Ретроспективний ефект для вже виконаних відносин. Після цього щодо давно укладених і виконаних договорів починають ставити питання про нібито незаконність додаткових угод, повернення коштів до бюджету та навіть кримінальну відповідальність. Нове тлумачення починають застосовувати до старих правовідносин заднім числом, хоча на момент укладення і виконання додаткових угод сторони діяли відповідно до чинного тоді розуміння закону, ринкової практики та офіційних підходів держави.</p>	<p>7. Ретроспективний ефект для вже здійснених виплат. Після нового судового підходу держава починає казати пенсіонерам: вам свого часу пенсію підвищували, але тепер виявляється, що понад 10% це було незаконно, тому «зайво виплачені» кошти треба повернути до бюджету. Люди шоковані, бо вони діяли добросовісно, зверталися офіційно, а всі виплати були призначені самою державою на підставі її ж роз’яснень і практики.</p>

Приклад із закупівлею електроенергії	Паралельний приклад із пенсіями
<p>8. Вибіркове правозастосування. Після формування нового правового підходу позови і кримінальні провадження ініціюються не щодо всіх аналогічних правовідносин, а вибірково — лише щодо окремих постачальників чи окремих договорів. Це породжує відчуття не лише правової невизначеності, а й нерівності у застосуванні закону, коли однакові за суттю ситуації отримують різне реагування з боку держави.</p>	<p>8. Вибіркове правозастосування. У пенсійній аналогії це виглядає ще наочніше: держава не звертається з позовами до всіх пенсіонерів однаково, а починає вибірково вимагати повернення коштів лише від окремих категорій громадян, наприклад від учителів, лікарів або звичайних пенсіонерів, тоді як колишніх високопосадовців, силовиків чи прокурорів не чіпає. У результаті проблема перетворюється не просто на питання тлумачення закону, а на питання вибіркової справедливості.</p>
<p>9. Системний наслідок. Наслідком такого підходу стає дестабілізація цілого сегмента ринку: зростає ризик банкрутства постачальників, скорочується конкуренція, збільшується навантаження на бюджетних споживачів, частина споживачів може переходити до постачальника «останньої надії», а сама галузь отримує сигнал, що навіть добросовісне виконання договору відповідно до чинної на той момент практики не гарантує захисту від подальших претензій держави.</p>	<p>9. Системний наслідок. У пенсійній аналогії це означало б крах довіри до держави. Пенсіонери більше не розуміли б, які правила є справжніми, чи можна покладатися на офіційні роз'яснення, і чи не доведеться через кілька років повертати назад те, що сама держава законно нарахувала і виплатила. Такий підхід руйнував би довіру не лише до суду, а й до всієї системи соціального захисту.</p>
<p>10. Висновок. Суть проблеми полягає не в тому, що постачальники нібито обійшли закон. Суть у тому, що вони діяли відповідно до чинного на той момент нормативного регулювання, офіційних роз'яснень і загальноприйнятої практики, а нове, жорсткіше тлумачення було сформоване пізніше і стало підставою для ретроспективних претензій. Саме в цьому і полягає ядро конфлікту навколо «10 %».</p>	